

A MAGYAR TÖRTÉNELEM NAGY ALAKJAI

4. RÉSZ

LORÁNTFFY ZSUZSANNA

(1600 körül—1660)

Lorántffy Zsuzsanna arcképe
(Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei)

„Volt ez Lórándfi Mihálynak, aki bírta Sárospatakot, egyetlen leánya, jegyeztetett el Rákóczi György úrfinak Sz. György havának¹ XVIII-dik napján 1616-dik eszt. Volt ez nagy kegyességű és szép tudományú fejedelemasszony . . .” (Bod Péter).

Férjét, I. Rákóczi Györgyöt, 1630-ban választották fejedelemmé Erdélyben. Lorántffy Zsuzsanna mindenben komoly segítőtársa volt. Levelezésükben olvashatunk azokról az ügyes-bajos dolgokról, amelyekben a fejedelemasszony segített. Erdélyben és Magyarországon egyaránt bőkezűen támogatták az iskolákat. I. Rákóczi György legsúlyosabb gondjai közepette sem feledkezett meg a pataki iskoláról: „Az pataki deákok pénze, hogy elidegenedjék, attul isten ójjon, meg kell az övéknek meg kell lenni, édesem” — írta feleségének 1644-ben.

Az 1531-ben alapított sárospataki iskola Lorántffy Zsuzsanna közreműködésével virágzott fel. „Meg-

fosztván férjétől Lórándffy Susanna az halál által 1648-dik eszt., többire lakott Sárospatakon, az ott való kollégiumot tudós emberekkel ékesítvén, s olyan állapotra emelte, amelynél feljebb azután nem hágott” (Bod Péter).

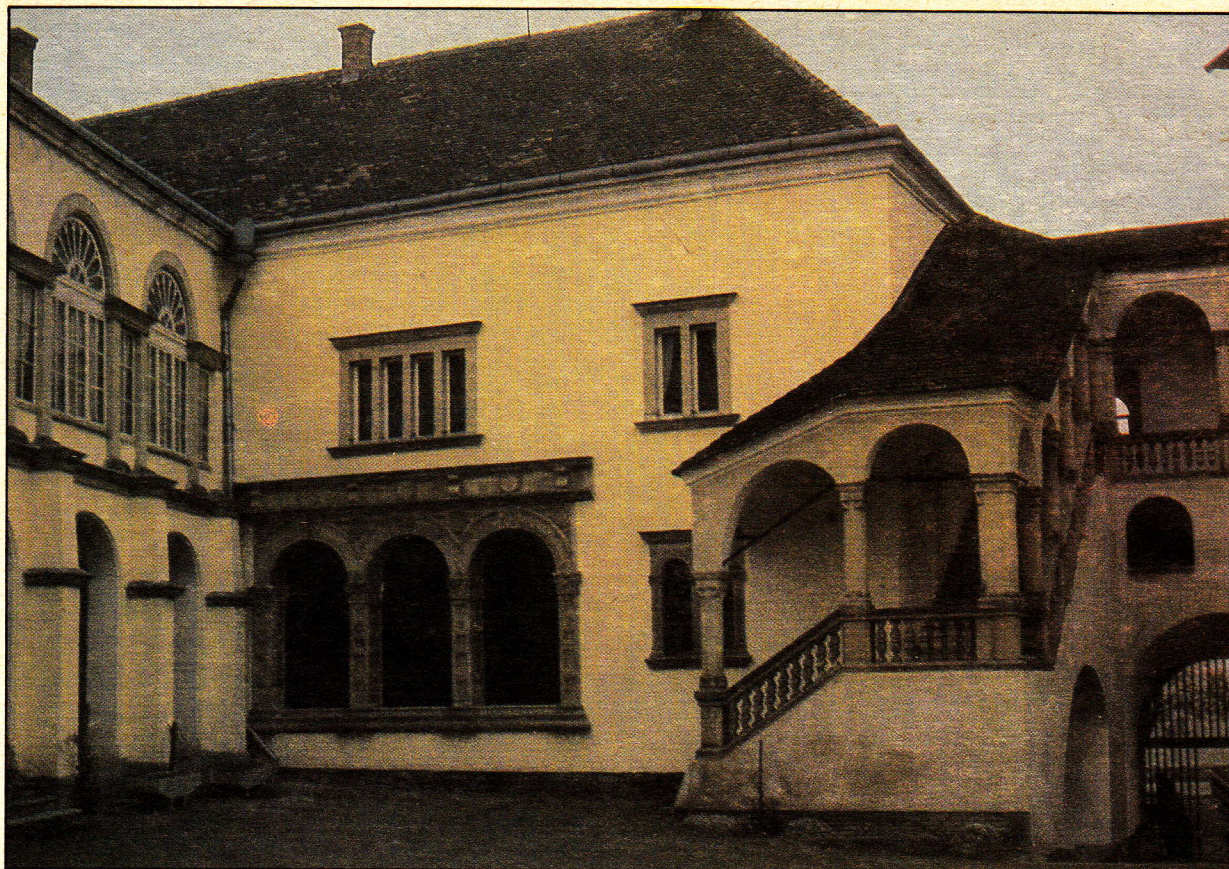
A sárospataki főiskola diákjainak száma 1650-ben ezer fölött volt; a környező országokból is nagy számban érkeztek e híres iskolába a tanulni vágyók. Ebben az évben hívta meg Lorántffy Zsuzsanna az akkor már hírneves cseh professzort, Jan Amos Komenskýt — aki latin nevén, Comeniusként vált ismertté — Patakra, és alapított fiával, Rákóczi Zsigmonddal nyomdát.

Comenius négy évig tanított Patakon. Lorántffy Zsuzsanna rendkívül bőkezűen díjazta a nagy hírű tudóst. A hatalmas Rákóczi-birtokon egyedül a magyarországi birtokrészek főigazgatójának volt több fizetése, mint neki: 940 forintot kapott, és 12 általa kiválasztott bennlakó diákot ingyen taníttat-

A Lorántffy-címer a Károli-féle Biblián
(Sárospatak, Nagykönyvtár)

¹ Április.

Sárospataki vár, Lorántffy-loggia

A Lorántffy-erkély a sárospataki váron

hatott. (Összehasonlításul: egy pattantyús évi fizetése akkor 72 forint volt, és a szükséges mennyiségű búza, bor, disznó, só.) A sárospataki nyomda később több Comenius-művet adott ki, így 1652-ben egy háromkötetes tankönyvét (*Eruditionis Scholasticae pars I—III.*), 1656-ban egy újabb tankönyvét (*Schola ludus*). De Patakon írta Comenius a Rákócziakról szóló *Gentis felicitast* is (Váradon jelent meg 1659-ben).

Lorántffy Zsuzsanna nem csak a pataki főiskolát, hanem a váradi, a debreceni, a kolozsvári kollégiumot is támogatta.

„Apáczai János alázatos supplicatiója¹ Nagyságodhoz, mint kegyelmes asszonyához . . . méltóztassék fejedelmi kegyelmességből szegény scholánk előmenetelire valami beneficiumot² rendelni, hadd tapasztalja meg scholám is, nemcsak én magam, hogy az igazi reformáta religiónak³ dajkájául ama nagy országló király, úr Krisztus, Nagyságotat rendelte . . .” — jött a levél Kolozsvárról 1657-ben. A kérvényre — a református vallás „dajkája”, Lorántffy Zsuzsanna a „szegényebb szerű, jóindulatú s serényen tanuló alumnusoknak⁴ táplálásakra ezer magyar forintokat” adott. Ugyanebben az évben román nyelvű iskolát alapított Fogarason.

I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna nevéhez fűződik a pataki vár átépítése is. 1642-ben kezdtek építeni erdélyi mesterek a vár déli szárnyának emeletét, félkörös, zárt erkéllyel. A ma Lorántffy-erkélynek nevezett épületrészre a fejedelemasszony címere és az 1643-as évszám került. 1646-ban pedig árkádós loggiával és feljáróval kötötték össze a palota keleti szárnyát a Vörös-toronnyal.

Lorántffy Zsuzsanna 1660-ban halt meg. Halálával a pataki főiskola és a pataki vár fénykora véget ért. Sírját az idők során feldúlták, hamvait szétszórták. Emlékét a magyar művelődésért hozott áldozatai őrzik.

¹ Kérelem.

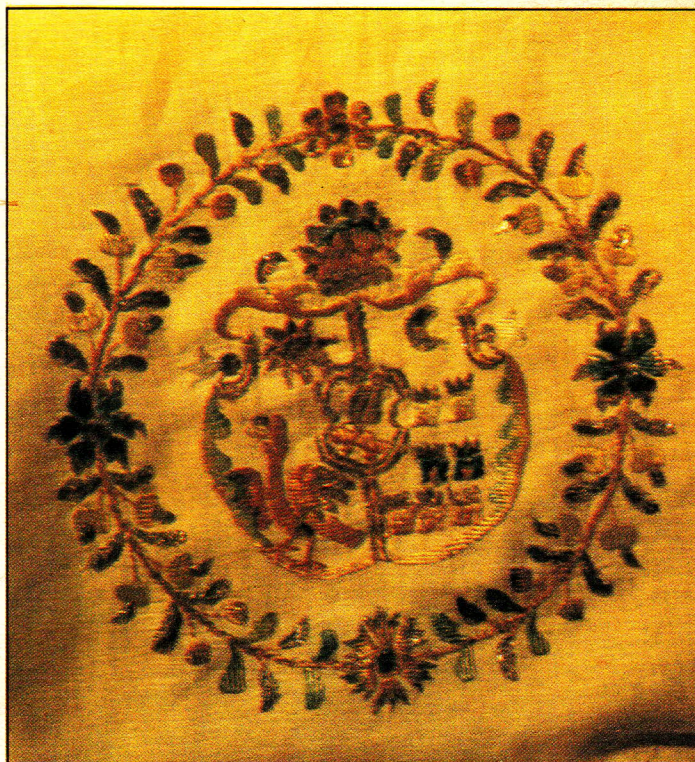
² Adomány.

³ A református vallás.

⁴ Bennlakó diák.

Terítő a XVII. századból, rajta a Lorántffy-címer (Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei)

ZRÍNYI MIKLÓS

(1620—1664)

Thomas Johannes—Bouttats Gerhard : Zrínyi Miklós

Zrínyi Miklós, a dédapa
(Jenichen Boldizsár rézmetszete, 1566.)

Zrínyi Miklós nagyon gazdag főúri családban született 1620. május 1-jén Csáktornyan, Zrínyi György horvát bán és Székely Magdolna fiaként. Zrínyi születésének évében a beszercebányai országgyűlés a Habsburg-ház trónfosztásával királlyá választotta Bethlen Gábort. A következő évben Bethlen lemondott a koronáról II. Habsburg Ferdinánd javára. A török már közel 80 éve uralta Budát és Magyarország középső, déli részét.

Bár 6 éves korában árva lett, a legjelesebb jezsuita iskolákba — Graz, Bécs, Nagyszombat — járt. Pázmány Péter, a kor egyik legműveltebb személyisége figyelte fejlődését. Zrínyi hatalmas műveltségre tett szert, 6 nyelven beszélt, hosszú időt töltött Itáliában. A katonai pályán is gyorsan haladt: 26 éves korában már tábornok volt, 27 évesen pedig horvát bán, a déli végek főparancsnoka.

Az 1645—1646 telén írt *Szigeti veszedelem* című eposzával a „szigetvári hős”-nek, dédapjának állított páratlanul szép emléket; és arra figyelmeztette kortársait, hogy ha bűneiket — amikért az Isten a törökkel büntet — elhagyják, akkor és csak akkor győzhetik le ellenségüket. Ars poeticáját így fogalmazta meg:

De híremet nemcsak keresem pennámmal,
Hanem rettenetes bajvívó szablyámmal:
Míg élek, harcolok az ottomán hóddal,
Vígán buríttatom hazám hamujával.

(Peroratio)

A *Szigeti veszedelem* megírása után Zrínyi prózai és hadtudományi műveivel szölt nemzetéhez. A *Tábori kis tracta* (1646 után), a *Vitéz hadnagy* (1650—1653), a *Mátyás király életéről való elméldések* (1660—1661) mind-mind arról szólnak, hogyan valósítható meg az önálló Magyarország. „Evvél az írással mutattatik meg, hogy fegyver kell s jó, országunkban . . . Volenti nihil difficile!” — fejezte be *Az török áfium ellen való orvosság* című művét, amelynek első mondata: „Ne bánts d a magyar!”

Ismerte nemzete hibáit, de erőnyeit is. „Majd megmondja Európa, hogy gyáva-e ez a Magyarország, amely soha nem látott egy napot sem, amelyen ne folyt volna fiainak vére, ahol nincsen

¹ Akiben megvan az elszántság, annak semmi sem nehéz!

A sárospataki vár Subrosa-termének
— ahol a Wesselényi-összeesküvés résztvevői
találkoztak — mennyezete

Visitatione Augustiniana.
Pars Prima.

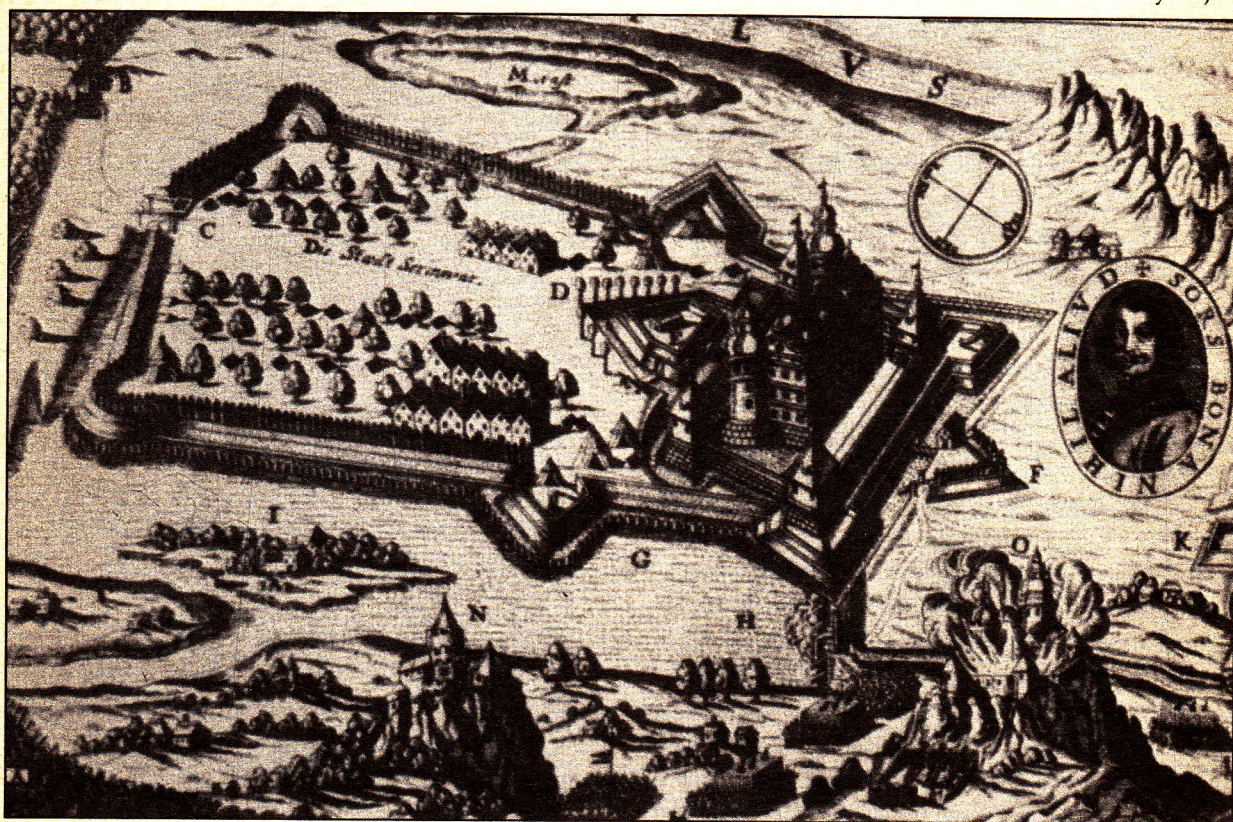
Di atik ad elot flu chinez
 Sa ocan frontom ch desuacut
 lipfkeam dda kigaclo sejonat
 flasan mmas flasan dda hanga mab ueruei el

1. *Figure 3* *Two* *endless* *cord* *harmonies*
the *new* *and* *old* *human* *harmonies*
and *new* *human* *harmonies* *harmonies*
the *new* *human* *harmonies* *harmonies*

Alusa cekinan rochando sold Lannutal
Kielah koporulus sem gungu agul
Kamem Lanyemunya seane chingabul
Van kucue koromul huldul is regupul

*L. hi Sals Anguagis stultici Mundat
L. hi vobiscum ante i mundos habet
Vimio Benedecit et nagi Monierkadar
Conceperit Karlyni' Quam vigilemadas.*

Zrínyi-Újvár

Zrínyi halála

család, amely ne siratná valakijét, amely már kétszáz éve magától és egyedül áll ellent a török akkora hatalmának,² és amely soha egy tenyérnyi földet sem engedett át vér nélkül a töröknek. Hátunk mögött . . . rejtőzik az egész kereszténység, és hogy biztonságban élhet, nekünk köszönheti” — írta Zrínyi a császári sereg főparancsnokának 1662-ben.

Akiben megvan az elszántság, annak semmi sem nehéz — idézte Zrínyi a latin mondást. Benne megvolt — a felsőbbiségtől jövő jó szándék volt az, amit sokszor nélkülözött. „ . . . előre térden állva kell kérnünk Fölséged bocsánatát, hogy kegyesen, a fölháborodás minden jele nélkül engedje meg nekünk, hogy megvédhessük vagyunkat . . . , hogy egyszer már mi se legyünk kénytelenek feleségünkkel, gyermekeinkkel és utódainkkal megsemmisülten, nyomorult koldus életet élni” — 1663-ban írta Zrínyi a császárnak, I. Lipótnak. Nem segítséget kért. Birtokai az ország déli részén voltak, ahol — az osztrák—török béke ellenére — napirenden voltak a török támadások, de Zrínyit császári parancs tiltotta a harctól. Kérése nem teljesült, nem hagyták megvédeni magát és népét. 1661-ben épített várat, Zrínyi-Újvárt, a nagy sereg élén álló, de tétlenül nézelődő osztrák parancsnok szeme láttára foglalta el a török. (Pár nap múlva fel is robbantotta.) „Bizony szép segítség! — írta keserűen Zrínyi a császárnak —, . . . mely elvette váramat, elpusztította a Muraközt, elűzte és megölte a jobbágyokat.” Mindez 1664 nyarán történt, az után a diadalmas téli (ja-

nuár—február) hadjárat után, amelynek során Zrínyi visszafoglalta a töröktől Pécsét és számos várat, Eszéknél pedig felégette a török seregek legfontosabb átkelőhídját, s egész Európa az ő dicsőségéről beszélt.

Nem félt a haláltól: „Ha veszni kell hazámnak (kell penig), azon vagyok, rajtam kezdje a veszedelmet.”

„Sors bona, nihil aliud!”³ — volt a „két (a horvát és a magyar) nemzet fiának” jelmondata. Nem volt hozzá kegyes a sors. Nagyszabású politikai tervét, hogy Erdély fejedelme legyen a magyar király, II. Rákóczi György szerencsétlenül végződött lengyelországi háborúja hiúsította meg. Nem választották nádorrá. A vágott hősi halál helyett vadászon szerzett sebébe halt bele 1664. november 18-án.

Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak légyen utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló
Mindenütt felyül ég, a föld lészen alsó.

(Vers a Vitéz hadnagy végén)

De megmaradt példája, üzenete: „Kövesd az mi nyomdokunkat, ne szánd fáradságotat, ne szánd életedet!”

² 1456-ban Hunyadi János fényes győzelmet aratott a törökök felett Nándorfehérvárnál.

³ Jó szerencse kell, semmi más!

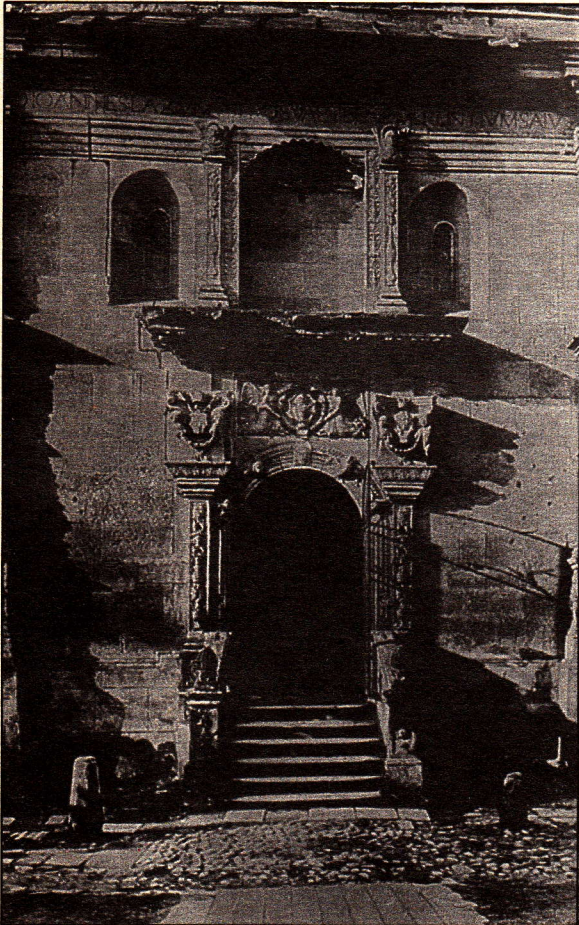
APÁCZAI CSERE JÁNOS

(1625—1659)

Apáczai Csere János a székelyföldi Barca-Apácán született 1625. június 10-én, szabad székely paraszti családban. Középiskoláit Kolozsvárott kezdte, erről így írt a *Magyar Encyclopaedia* című művének bevezetőjében: „Kolozsvárott tartózkodtam a humán tudományok kedvéért, és állandó szorgalommal követtem mindenekelőtt a nagyhírű és nagy tudású tanítónak Porcsalmi András úrnak irányítását . . .”

Apáczai Csere János a középiskola elvégzése után, az 1640-es évek elején, a gyulafehérvári református kollégium növendéke lett. A kor szokásainak megfelelően a magasabb osztályok hallgatói gyakran tanítottak is alacsonyabb fokú iskolákban. Apáczai Csere János két ízben szakította meg kollégiumi tanulmányait, hogy református iskolákban tanítskodjon. Még mint kollégiumi növendéket hívta

A gyulafehérvári székesegyház,
az erdélyi fejedelmek temetkezőhelye

meg a marosvásárhelyi iskola rektornak, de ő a meghívást visszautasította.

Geleji Katona István erdélyi református püspök segítségével 1648-ban egyházi ösztöndíjat kapott, és külföldi tanulmányútra indult. A magyar diákok ebben az időben elsősorban a hollandiai protestáns egyetemekre jutottak el.

A 23 esztendőes Csere János 1648. július 22-én teológiahallgatónak iratkozott be a franekeri egyetemre. Később Leidenben és Utrechtben folytatta tanulmányait. Doktorátusát a hardervijki egyetemen szerezte meg, 1651. április 3-án. Doktorrá avatása után, visszatérve Utrechtbe, megnősült, felesége Aletta van der Maet, jómódú polgárlány lett. Házasságkötése után még két évet töltött el itt.

Hollandiában Apáczai Csere János a leghaladóbb filozófiai, pedagógiai és természettudományos tanokkal ismerkedett meg. Ezek birtokában kezdte írni — még Utrechtben — protestáns középiskolák számára magyar nyelvű tankönyvét, a *Magyar Encyclopaediát*.

„Arra törekedtem, hogy . . . tanuló ifjúságunknak legyen legalább egyetlen olyan könyve, melyből az egész műveltség szövedékes szálait legombolyíthatja, mégpedig anyanyelvén” — írta könyve előszavában. Művén különösen Descartes filozófiájának hatása érezhető. Könyve azonban több mint tankönyv; a korabeli tudományos ismeretek összefoglalása és rendszerezése, amelyben nagy szerepet kapnak a természettudományos ismeretek. Apáczai Csere János felismerte, hogy milyen hiányos a tudományok magyar szókincse, művében ennek bővítésére is törekedett.

Családjával 1653 augusztusában visszatért Erdélybe. Művét is itt fejezte be. A II. Rákóczi György fejedelem által patronált gyulafehérvári kollégiumban kapott katedrát. Beköszöntő beszédét 1654. január 11-én mondta el *De studio sapientiae*¹ címmel.

Apáczai Csere János, felismerve a magyar iskola-rendszer elmaradottságát, reformtervezetet dolgozott ki a tanítás színvonalának emelésére. Ugyanakkor szorgalmazta az anyanyelven való oktatást, az írás és az olvasás erősítését az alapfokú iskolákban. „Milyen csodálatos dolog az az írás és az írás

¹ A bölcsesség tanulásáról.

Református lelkész viselete a XVII. században
(Országos Széchényi Könyvtár)

Bethlen Miklósnak, Apáczai Csere János tanítványának
bethlenszentmiklósi kastélya (1668—1673)

olvasása! Milyen csodálatos, hogy ezeknek a vonalcskáknak a különböző alakjai majd a gyönyörnek, majd a fájdalomnak, majd a háborúnak, majd a csendnek, majd a viharnek képzeteit és fogalmait keltik fel lelkünkben” (*Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról és a magyaroknál való barbár állapotok okairól*).

A gyulafehérvári kollégium élére 1655-ben új igazgató került, ekkor Apáczai Csere Jánosnak politikai nézetei miatt távoznia kellett.

II. Rákóczi György fejedelem 1656 nyarán Apáczait a kolozsvári iskola igazgatásával bízta meg, ahol egykori mestere, Porcsalmi András tanártársa lett. A fejedelmi trónon Rákóczit követő Rhédey Ferenc, majd Barcsai Ákos, jelentősen támogatták a kolozsvári középiskolát, amely Apáczai Csere János érkezésekor igen leromlott állapotban volt. Az ő működési idejében a kolozsvári iskola csakhamar a fejedelemség egyik legrangosabb intézményévé vált.

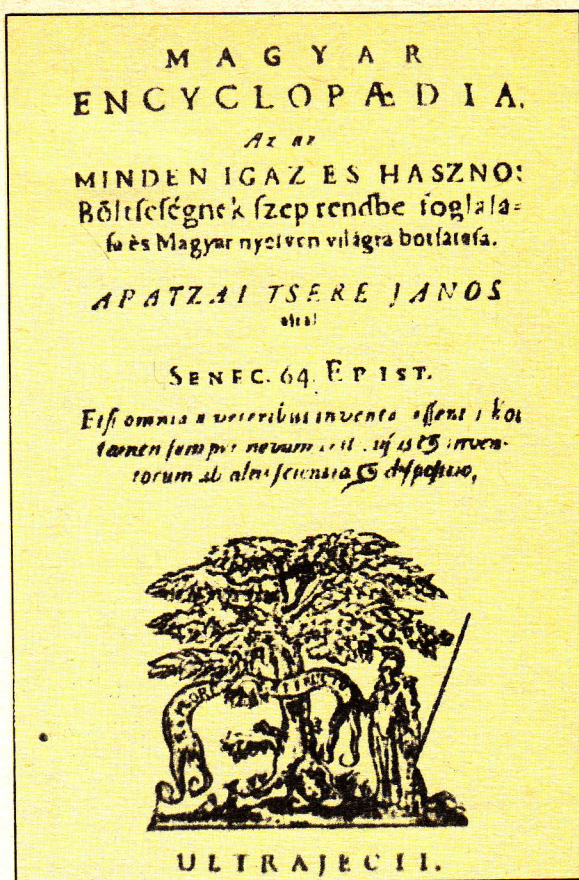
Apáczai Csere János 1658-ban pedagógiai tervzetet nyújtott be Barcsai fejedelemhez „Egy akadémia felállításának módja és formája” címen. Sajnos tervzetét — az Erdélyt sújtó válságos időkben — nem valósíthatta meg.

Tüdőbaja 1659. szilveszter napján végzett vele. Egy év múlva felesége és gyermeke is követte őt. Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben nyugsznak mindhárman.

S a dallamot kísérve halkán,
napsugaras nyugat dalolt a dalban
hol a sötétség tenger-árja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.

(Áprily Lajos: *Tavaszi a házsongárdi temetőben*)

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem sodronyinge,
XVII. század (Magyar Nemzeti Múzeum)

MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS

(1650—1702)

A Károli-féle Biblia 1685-ös kiadásának első oldala
(Sárospatak, Nagykönyvtár)

Tótfalusi Kis Miklós¹ szegény, Szatmár megyei családból származott, s papi pályára készült. Harmincéves korában Hollandiába ment, hogy teológiát tanuljon, és ellenőrizze az Amszterdamban nyomtatandó magyar nyelvű *Biblia* munkálatait. De hamarosan rájött, hogy ez a munka „mintegy másfél esztendeig continue² Amsterdamban a tipográfiaiban való forgásomat kívánja, semmi időm énnékem az akadémiákban való lakásra s tanulásra nem maradna”. Felhagyott tehát a teológiával. Erre biztatta barátja, Pápai Páriz Ferenc is: „Haladj tovább, tehetséges ifjú, azon az úton, amelyen elindultál, és ne hagyd, hogy valamelyik finnyáskodó főiskolás diák ellenkező irányba tereljen. Ez a mesterség nem tesz téged érzéketlenebbé a tudományok iránt; ez ugyanis — mondom neked — az összesek közül az, amelyik valósággal árasztja magából az értelmet.” Tótfalusi Kis Miklós tehát végleg elhatározta ma-

gát: „magamat nemzetemnek közönséges hasznára szántam, és mesterségemnek s mesterségem után lehető állapotomnak, hivatalomnak, sőt majd egész életemnek kiváltképpen való céljául ez szent könyvet tettem fel . . .”

Az amszterdami Blaeu Nyomdában tanulta meg a betűöntést és a betűmetszést. Ez utóbbit korábban a legmagasabb színvonalon művelte. 1683-tól már önállóan dolgozott a pápai udvarnak, Firenzének, az angoloknak, a svédeknek. Készített görög, héber és örmény betűket, és az ő műve az első nyomtatott grúz ábécé is.

Rengeteget keresett, ahogy írta: „néha targoncával tolták a pénzt szállásomra”, és szívügyének tekintette az olcsó, jól olvasható, magyar nyelvű Károli-féle *Biblia* kiadását. 1685-ben 3500 példányban jelent meg a *Szent Biblia*. Ezt követte egy év múlva 4200—4200 példányban az *Új Testamentom és Szent David királynak Soltári* kiadása.

Harminckilenc éves korában, 1689-ben tért haza, és itthon megkezdődött pokoljárása. Nem alapíthatott önálló nyomdát, 4 évi hadakozás után vállalta el végül a kolozsvári egyházi nyomda vezetését.

Rendkívül igényes kiadó volt. Az általa kidolgozott helyesírási elvek szerint, a tartalmi (fordítási) hibákat szigorúan kijavítva nyomtatta ki a könyveket, ezért magára vonta az egyház haragját, hisz ő, a papok „méltatlan, együgyű szolgálja” szent szövegeket mert korrigálni. Számtalan támadás érte, ezért először egy latin (*Apologia*), majd egy magyar nyelvű írással védekezett 1698-ban (*Mentség*).

Ebben megnevezi azokat a — főleg egyházi — személyeket, akik kicsinyes gáncsoskodásaikkal gátolták munkájában. Még az év június 11-én megérkezett a levél az erdélyi református zsinattól: „Mivel kinyomtatott könyvével Tótfalusi atyánkfia nem kicsiny mértékben megsértette becsületünkben tiszteletes atyánkfiat . . ., azért elsőben itt az szent generális³ előtt, kövesse meg őkegyelmeket.”

Az egyház nyomására kénytelen volt visszavonni Tótfalusi Kis Miklós a *Mentséget*, „amely mindazonáltal a maradék nemzetnél nem néki, hanem rosszakaróinak vagy gyaláztatjokra” (Bod Péter).

¹ Misztótfalusi Kis Miklós, M. Tótfalusi Kis Miklós néven is ismert.

² Állandóan.

³ A közzsínat.

M. TÓTFALUSI K. MIKLOSNAK
maga keményének, életének, és különös tselekede-
tinek

M E N T S É G E.

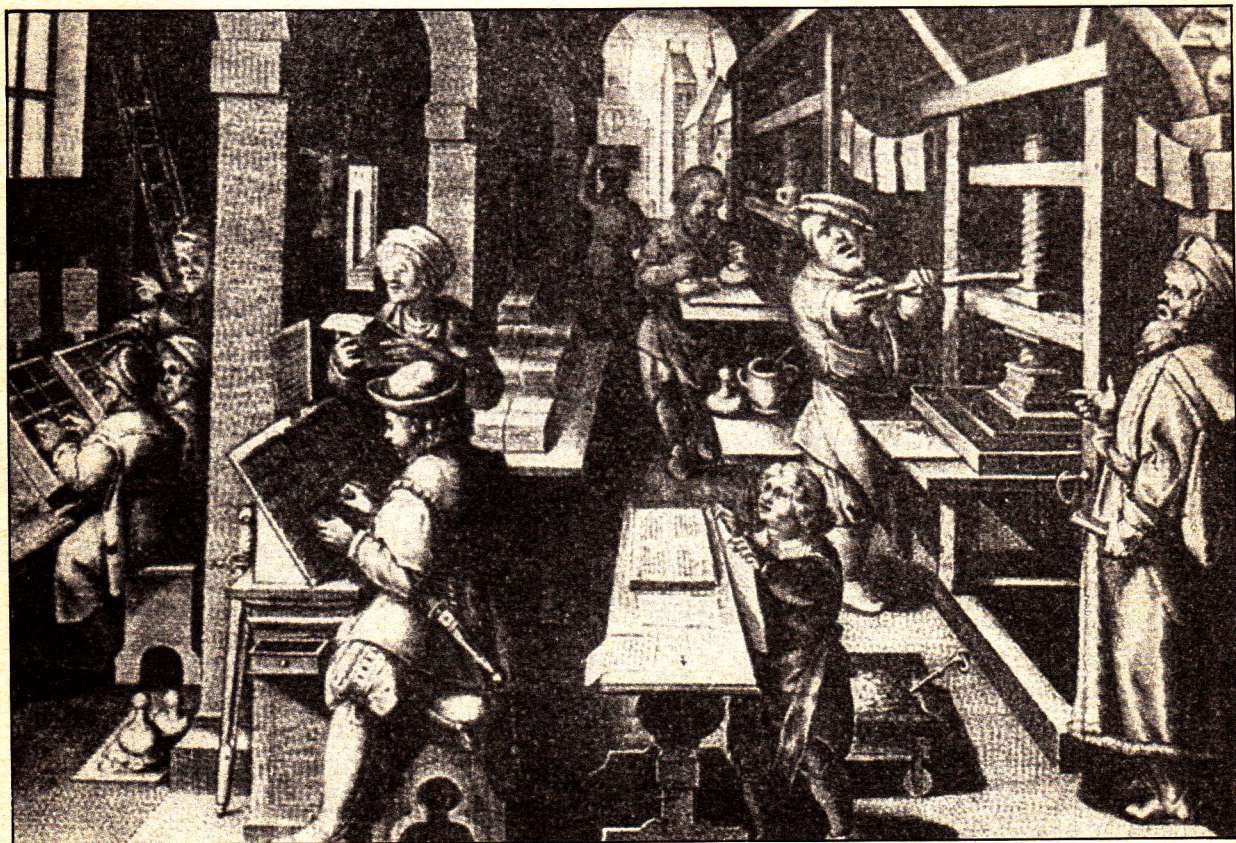
Mellyet az Irégyek ellen, kik a' közönséges
Jónak ezarant meggátolói, irni kényszerit-
tetett.

KOLOSVÁRATT,
1698. Ektendőben.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

[Gazán mondják a' Theologusok, hogy Isten az övéit
(azért, hogy megidegenítse minden világi jóktól) abban
fokra meglátogatni, a' mit legnagyobb javoknak tartá-
nak világ szerint. Nekem Belgiumban olyan állapotom volt,
hogy ha pénz gyűjtésben gyönyörködtem volna, és czélul
fel nem töttem volna azt, hogy házamat, valamint lehe-
tőtsem e' kerint: *Publica privatis anteferenda bonis*. Az-
az: A' közönséges jót eleibe kell tenni a' magánosnak, an-
nyi idő alatt könnyen 400000 vagy talám 500000 forintot
is gyűjthettem volna, és ha eddig ott maradtam volna, azt
merem mondani, kevés Erdélyi Úr volna, a' kívül tselelnék
pénz dolgából. Amert colligálhatom ebből, hogy mineku-
tánna az én könyveimnek nyomtatásoknak gondjától meg-
küntem, és egészen magamat a' munkára adtam (noha még
akkor is volt foglalatosságom és időm töltése a' könyveknek
kötetése miatt) az utolsó két ektendőmben kesestem én
többet 15000 az-tizenöt ezer forintnál (mellynek 11000
A forint-

Nyomda a XVII. században

Misztótfalusi Kis Miklós sírja a Házsongárdi temetőben

Testben, lélekben megtörve 1702-ben, 52 éves korában halt meg. Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben nyugszik. Sírversét jó barátja, Pápai Páriz Ferenc írta:

Tótfalusi Miklós nyugszik ez helybe,
Magyarország szülte, Erdély felnevelte,
Hollandia nagy dolgokra készítette;
De amint intézte, nem adta szerencse.

Mondjad, útonjáró, nyugodjék meg testé;
Búsult lelkének lett Isten békessége,
Idegenségünket az Isten ne nézze,
Támasszon hazánknak inkább mást helyette.

Kolozsvár a XVII. században

THÖKÖLY IMRE

(1657—1705)

Thököly Imre arcképe
(Sárospatak, Rákóczi-vár)

Thököly Imre 1657. szeptember 25-én született Késmárkon. Dédapja nagyszombati tőzsér volt, ló- és marhakereskedéssel foglalkozott, és csak 1572-ben kapott nemesi levelet. A Thökölyek elsősorban házasságkötéseik révén emelkedtek a főúri családok közé. Apja, Thököly István Gyulaffy Máriát — Bethlen Gábor fejedelem öccsének unokáját — vette feleségül, és 1654-ben III. Habsburg Ferdinándtól grófi rangot kapott. Saint-Simon herceg, XIV. Lajos francia király udvaronca, híres emlékirataiban így ír a családról:

„Thököly atyja, István gróf, hatalmas úr volt Magyarországon, háromezer forintnyi járadék haszonélvezője . . . Spork tábornok, Zrínyi gróf és a többi vezér kivégzése után, ostrom alá fogta Thö-

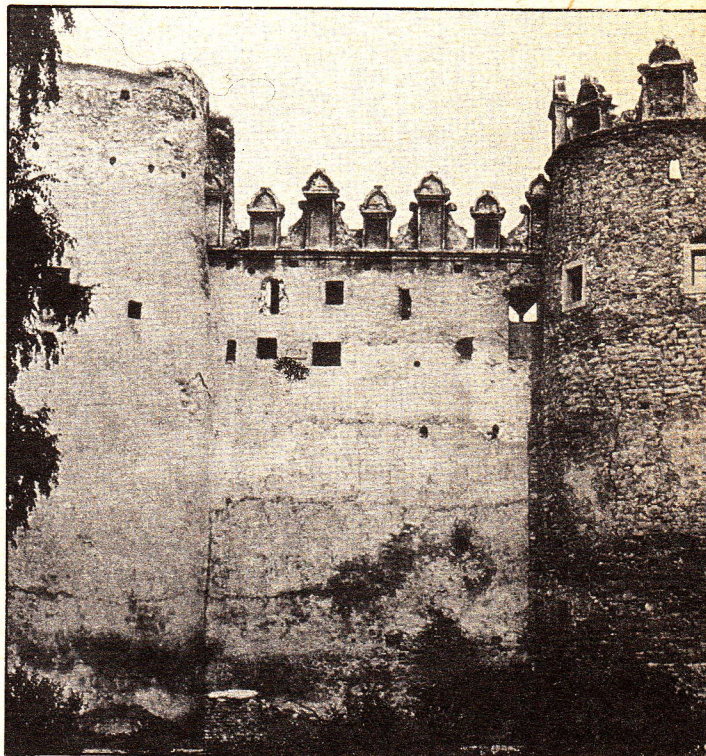
köly helyőrségét¹. Thököly nem volt elég erős . . . miközben megszöktette egyetlen fiát, Thököly Imrét, akit parasztnak álcázva, két hasonlóan álcázott nemesember szerencsésen Lengyelországba kísért. Atyja alig élte túl elválásukat.”

Az ifjú Thököly hatalmas vagyon örököse lett. A 8 éves Imrét 1665-ben Apafi Mihály erdélyi fejedelem máramarosi főispánnak nevezte ki. Így az üldözött ifjú főúr, mivel erdélyi birtokkal is rendelkezett, az Erdélyi Fejedelemségbe menekült.

A nagyenyedi református kollégium diákja lett, és egy iskolai előadáson eljátszhatta Magyarország királyának szerepét. Ez a szerep élete során kísértetiesen megismétlődött.

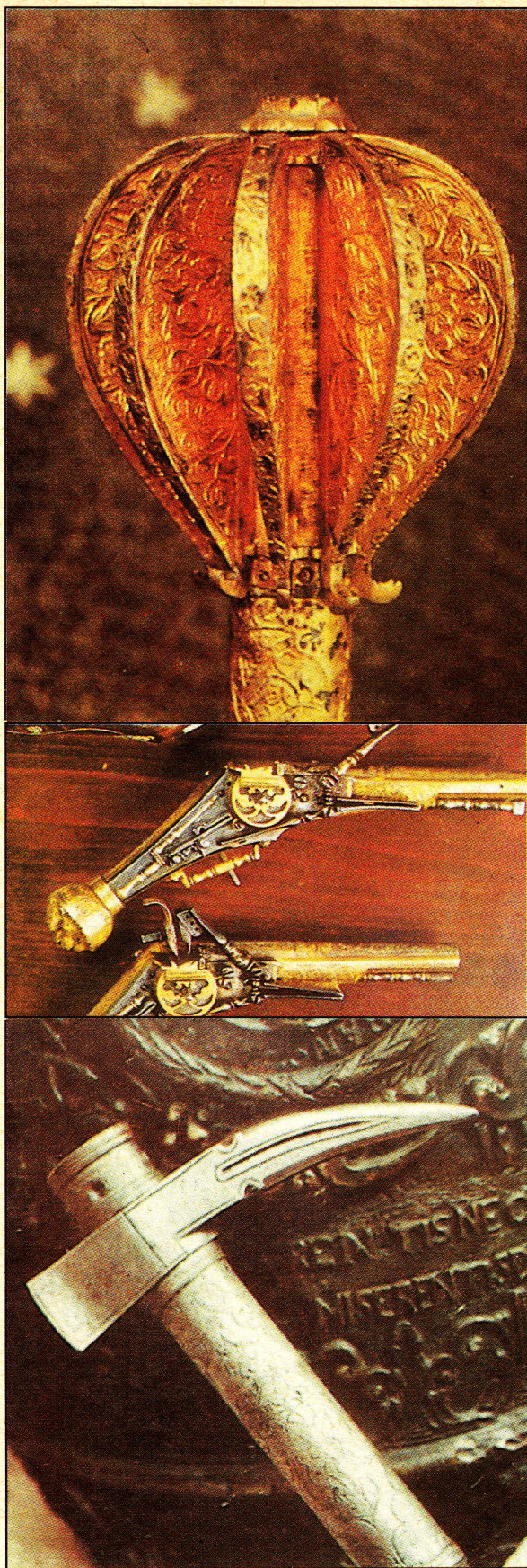
Vagyona, nevének tekintélye és nem utolsósorban korán megnyilatkozó tehetsége révén ifjan a Felső-Magyarországból Erdélybe menekült Habsburg-ellenes bujdosók vezetője lett. 1678-ban, 21 évesen, Hajdúszoboszlón fővezérré választották. Serege élén elfoglalta a császáriaktól a felvidéki bányavárosokat. Zászlaján a „Pro Deo et pro Patria”² jelmondat állt. Thököly seregében sok hajdú katona har-

A késmárki Thököly-kastély sgraffitós bástyája

¹ Árva várában.

² Istenért és hazáért.

Fegyverek a Thököly-felkelés idejéből: csáklya, buzogány és pisztoly (Hadtörténeti Múzeum)

colt, akik ez időtől kezdték magukat kurucoknak nevezni. Elnevezésük az egykori keresztesekre³ utal, akik a Dózsa György vezette parasztháború idején tömegesen gyülekeztek a Tokaj környéki táborban. Thököly hadvezetői, szervezői képességére csakhamar a nemzetközi politikai életben is felfigyeltek. A törökök, a franciák, a lengyelek és a császári udvar is számon tartotta személyét.

A késmárki harangtorony

Thököly Imre 1682-ben feleségül vette Zrínyi Ilonát, I. Rákóczi Ferenc özvegyét, s így az óriási Rákóczi-birtokokra is felügyelt. 1680 januárjában a Felvidéken és Erdélyben bujdosó kuruc seregek fővezérükké választották, s még az évben a török Porta is elismerte vezerségét. 1682 szeptemberében a szultán megbízottja Magyarország királyává nyilvánította, de ő csak a „Felső-Magyarország fejedelme” címet használta. Politikáját elsősorban a törökökre támaszkodva alakította, mivel nem ismerte fel, hogy egy hanyatló hatalomtól vár segítséget. A törökök Bécsnél elszenvedett vereségük után Thökölyt túsznak tekintették, 1685-ben Ahmed váradi pasa elfogatta, és Belgrádba hurcolták. Csakhamar kiszabadult, de a rövid életű felső-magyarországi fejedelemség összeomlott. Egyedül felesége, Zrínyi Ilona

³ Crukok.

védte Munkács várát. 1686-ban Buda felszabadult a török uralom alól, és Thököly egykori katonáinak nagy része is inkább a török elleni harcot választotta. A hanyatló török birodalom nem nyújthatott segítséget Thökölynek Habsburg-ellenes harcához, hiába készült Munkács felmentésére, csak Váradra jutott el. Ugyanakkor az Erdély feletti uralom megszerzése is vonzotta. Apafi Mihály fejedelem Thököly seregeit Vajdahunyadnál szétkergette.

Thököly végül 1690-ben, török és tatár csapatok segítségével, lett Erdély fejedelme. Az erdélyi rendek — megelégtelve az országban garázdálkodó császári csapatokat — 1690. szeptember 25-én a kereszténységi országgyűlésen urukká választották.

Uralma azonban mindössze két hónapig tartott. A török elleni harcokban győztes Badeni Lajos őrgróf felvonuló seregei elől Havasalföldre menekült, fejedelmi trónját elvesztette.

Thököly ezután a törökök oldalán harcolt a császáriak ellen. A Habsburgok és a törökök 1699-ben létrejött karlócai megállapodását követően száműzték.

A kisázsiai Nikodémiába költözött 1699-ben, megmaradt híveivel. Itt is halt meg, súlyos betegségben, 1705. november 15-én. Holttestét a nikodémiai örmény katolikus temetőből 1906-ban szállították haza, s a késmárki evangélikus templomban helyezték örök nyugalomra.

Az ún. Thököly-csembaló (Magyar Nemzeti Múzeum)

Kassa látképe a XVII. században (Magyar Nemzeti Múzeum)

ZRÍNYI ILONA

(1643—1703)

Zrínyi Ilona portréja
(Magyar Nemzeti Múzeum)

Zrínyi Ilona a horvátországi Ozalj várában született 1643-ban. Apja Zrínyi Péter, horvát bán, anyja Frangepán Katalin, Frangepán Kristóf nővére. Apai és anyai ágon egyaránt a leghatalmasabb délvidéki főúri családok közé tartozott, és neveltetése is ennek megfelelő volt.

Amikor 1688-ban Kőrösy György leltárt készített Zrínyi Ilona ingóságairól, feljegyezte, hogy olvasmányai között szerepelt többek között: „Két horvát imádságos könyv . . . két német könyv, egy Jób élete, Szent Ignác és Serafin, Szent Ferencz élete, egy kis magyar imádságos könyv, öt könyv kiben formák vadnak, egy német könyv . . .” Mint a felsorolásból is kitűnik, Zrínyi Ilonát hithű katolikusnak nevelték, és több nyelven is beszélt.

1667-ben házasságot kötött I. Rákóczi Ferenczel — II. Rákóczi György erdélyi fejedelem fiával —, aki még apja életében megkapta a fejedelmi címet. Ez a házasság elsősorban politikai és anyagi érdekből jött létre. Zrínyi Ilona anyósa, Báthori Zsófia az ellenreformáció elkötelezett híve volt, aki erőteljes egyéniségével nagy hatást gyakorolt ingatag jellemű fiára.

1672-ben született meg Zrínyi Ilona első gyermeke, Julianna, négy évvel később pedig fia, Ferenc, aki II. Rákóczi Ferenc néven vonult be a történelembe. „Anyám igazi anyai szigorral szeretett: mert fölfigyelt minden illetlen cselekedetemre, és alig öt-éves koromban elkülönített engem a női lakosztálytól és az asszonyi gondozástól” — írta *Emlékirataiban* anyjáról a fejedelem.

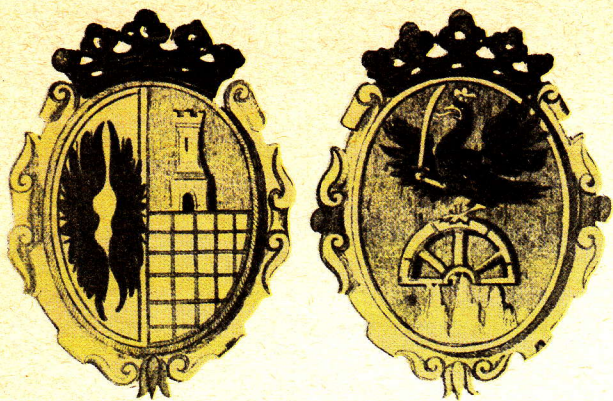
I. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Péterrel és Frangepán Kristóffal együtt, részt vett a Wesselényi Ferenc nádor vezette Habsburg-ellenes összeesküvésben. Zrínyi Pétert és Frangepán Kristóft ezért kivégezték. Zrínyi Ilona anyját zárdába száműzték. Öccsét, Zrínyi Jánost megfosztották nevétől és családi címéről. Gade gróf néven élt, és várfogságban halt meg. I. Rákóczi Ferenc számára anyja, a császárhű Báthori Zsófia, hatalmas váltságdíj lefizetése fejében, kegyelmet kért a császári udvartól. I. Rákóczi Ferenc 1676-ban meghalt.

Zrínyi Ilona erős lélekkel viselte a rá mért sorscsapásokat. Irányította gyermekei nevelését, vezette a hatalmas gazdaságot. Határozott egyéniségére, helyzetfelismerő képességére utal, hogy férje halála után sikerült elérnie, hogy ő legyen gyermekei gyámja. Önállósította magát a jezsuitákkal szövetséző anyósától, és fia nevében intézkedhetett.

Családjától a Habsburg-ellenesség hagyományát örökölte, és gyermekeit is ebben a szellemben nevelte. Személyes udvartartása több mint száz főből állt. Feljegyezték róla például, hogy a sárospataki vár virágoskertjét ő maga gondozta.

Zrínyi Ilona gyűrűje (Magyar Nemzeti Múzeum)

A Zrínyi- és a Rákóczi-család címere Zrínyi Péter vadászszáslaján (Fraknó, Esterházy-gyűjtemény)

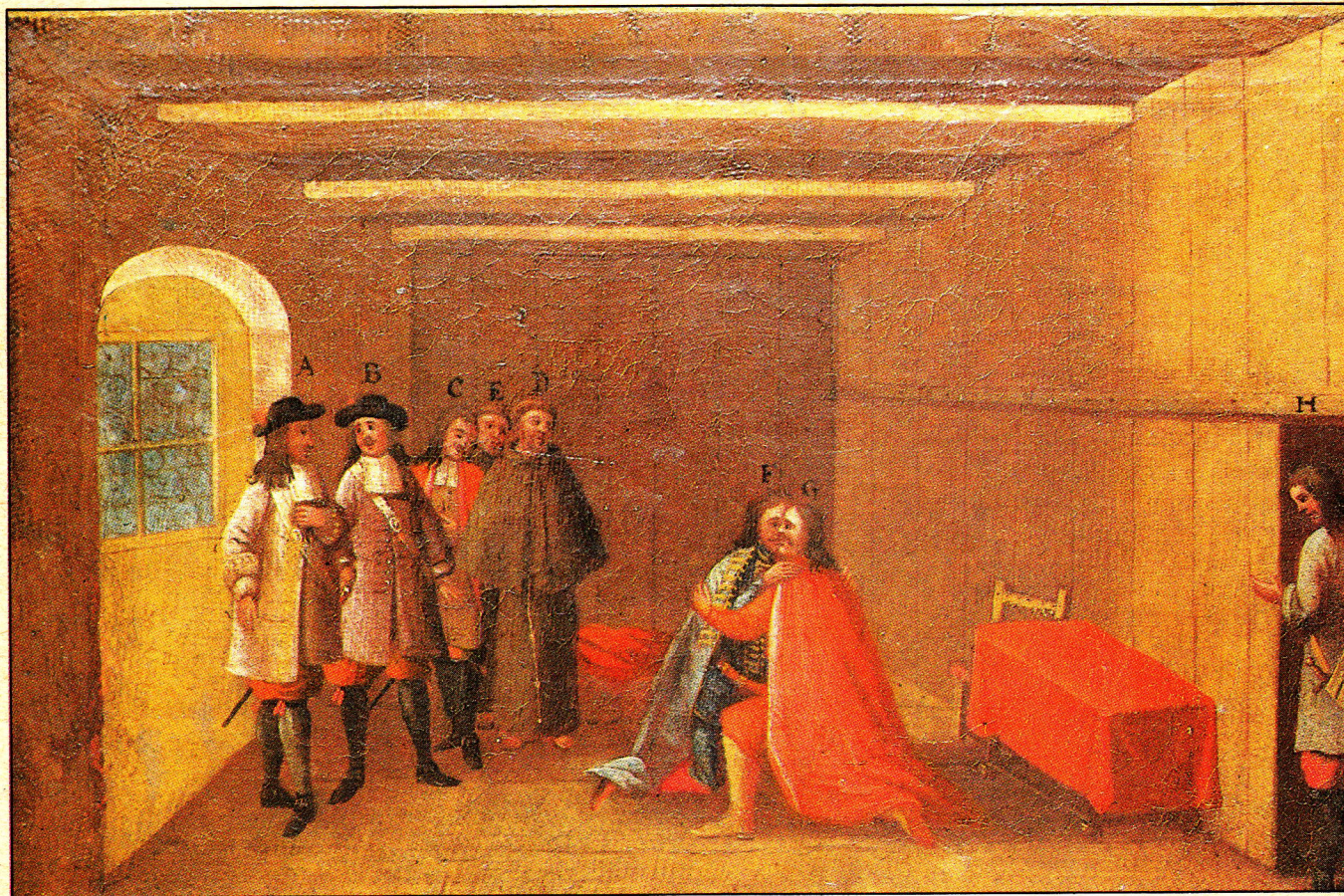
Az ifjú Thököly Imre már 1680-ban engedélyt kért az udvartól, hogy a szép és gazdag özvegyet feleségül vehesse, kérését akkor elutasították. Politikai megfontolásból azonban két év múlva a házasságot engedélyezték. Mire az engedély megérkezett, 1682-ben Munkácson már megtartották Zrínyi Ilona és Thököly Imre lakodalmát. Zrínyi Ilona második házassága már szerelemből kötött.

Zrínyi Ilona mindenben támogatta férje politikai törekvéseit, 1685-től három éven át védelmezte Munkács várát a császári seregekkel szemben. 1688-ban, miután Thököly nem tudott segítségére sietni, kénytelen volt a várat feladni.

Gyermekeitől elszakították, és a bécsi Orsolya-apácák zárdájába zárták. 1691-ben Thököly az elfogott Donat Heisler és Doria császári tábornokokért kérte cserébe felesége kiadatását. Zrínyi Ilona személyének jelentőségét mutatja az is, hogy a kérést teljesítették. Kiszabadulva, követte férjét törökországi száműzetésébe. Thököly Imrével „végső lehelletéig oly nagy türelemben, alázatban és házastársi, vagy inkább azt merném mondani, szolgálai engedmességgel élt, hogy valóban jogosan volna méltó arra, hogy a házassági szentség erényeinek példaképekül állítsák” — vallotta róla fia, II. Rákóczi Ferenc.

Nikodémiában hunyt el 1703. február 18-án, és a konstantinápolyi (isztambuli) jezsuiták templomában temették el. Koponyáját később fia koporsójába helyezték. Hamvaikat 1906-ban — ünnepélyes külsőségek között — a kassai dómba szállították.

Zrínyi és Frangepán búcsúja
(XVII. századi magyarországi festő, Magyar Nemzeti Múzeum)

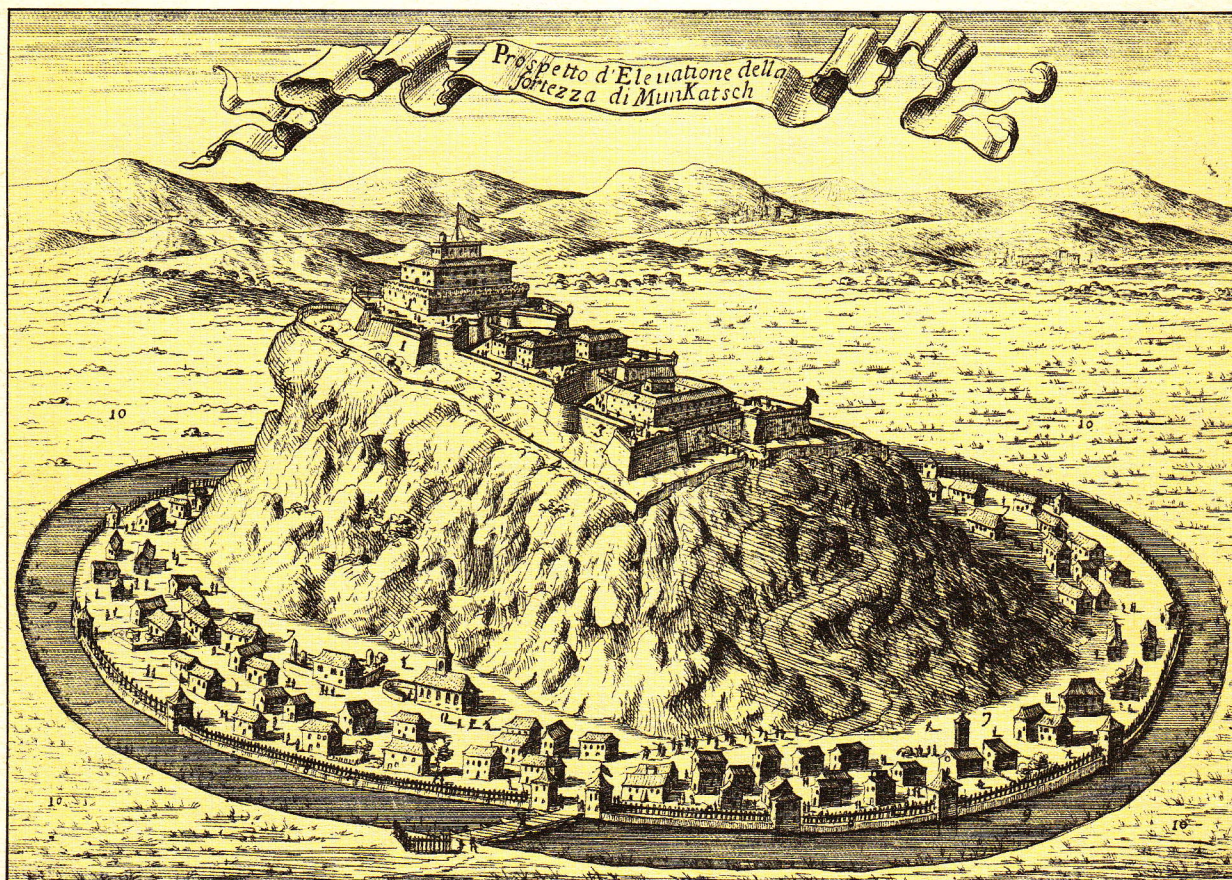

I. Rákóczi Ferenc portréja (Magyar Nemzeti Múzeum)

Mennyezetes ágy a Rákóczi-család tulajdonából (Magyar Nemzeti Múzeum)

Munkács vára (Magyar Nemzeti Múzeum)

II. RÁKÓCZI FERENC

(1676—1735)

II. Rákóczi Ferenc portréja
(Sárospatak, Rákóczi-vár)

„Az úr engem eszközül használa, hogy fölébresszem a magyarok kebelében a szabadságnak szerelmét...”
— írta II. Rákóczi Ferenc az *Emlékirataiban*.

Ez a küldetéstudat végigkísérte életében. A Rákóczi családban a Habsburgok elleni harcnak régi hagyománya volt. Ezt látta édesanyjától, Zrínyi Ilonától és nevelőapjától, Thököly Imrétől is. Ezt a tudatot erősítette az is, hogy ősei között négy erdélyi fejedelem volt.

A Thököly-felkelés leverése után a 12 éves Rákóczit elszakították anyjától. Gyámja az a Kollonich Lipót bíboros lett, akinek híres-hírhedt mondása volt, hogy Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végül katolikussá kell tenni. II. Rákóczi Ferencet jezsuiták tanították, a császár feltétlen hívévé akarták nevelni. Rákóczi már 1700-ban kereste a kapcsolatot a francia királlyal, vele akart szövetséget kötni a Habsburgok ellen, akik Buda visszafoglalása (1686) után megszállták Magyarországot. Rákóczit elárulták, és 1701-ben letartóztatták. Abba a börtönbe került, ahol korábban nagyapja, Zrínyi Péter is raboskodott kivégzése előtt. Felesége (a hessen-

rheinfelsi herceg lánya, Sarolta Amália) segítségével még abban az évben sikerült megszöknie, és Gottfried Lehmann kapitány kíséretében Lengyelországba menekült. Amikor a tiszaháti felkelők küldöttei Brezánban felkeresték, elhatározta, hogy a felkelők élére áll. Írást küldött Magyarországra: „Minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen . . . igaz magyaroknak!” Zászlóin pedig ez a felirat állt: „Pro patria et libertate” (A hazáért és a szabadságért).

Az ötéves Rákóczi Ferenc

Magyarországra 1703. június 16-án érkezett. A rosszul felfegyverzett, fegyelmezetlen kuruc csapatokból hadsereget szervezett, hogy erősítse hadseregét. Eltörölte a katonának álló jobbágyok földesúri szolgálatát. A főurak közül Bercsényi Miklós, régi, bizalmas barátja támogatta a legeredményesebben. 1704-ben kiáltványt intézett „a világ valamennyi fejedelméhez és népéhez”, melyben megmagyarázta a felkelés okát és célját: „Ismét felszakadnak a híres magyar nemzet sebei . . .”

II. Rákóczi Ferenc halotti köpenye
(Sárospatak, Rákóczi-vár)

II. Rákóczi Ferenc saját kezűleg faragott széke (Rodostó)

Még ez év őszén erdélyi fejedelemmé választották. 1705-ben országgyűlést hívott össze Szécsénybe. Ott mondotta: a harc célja a nemzet teljes szabadságának helyreállítása, s a szabad vallásgyakorlat biztosítása. Az összegyűlt karok és rendek II. Rákóczi Ferencet vezérlő fejedelmükké választották, s elfogadták az erdélyi—magyar konföderáció alapokmányát.

A rendkívül nehéz anyagi helyzet miatt 1707-ben az ónodi országgyűlésen megszavaztatta, hogy a nemesek is, a papok is fizessenek adót. Ezen az országgyűlésen jelentették ki a Habsburg-háztól való elszakadást: „Országunkat király nélkül lenni jelentjük” — Rákóczit pedig megerősítették Magyarországot vezérlő fejedelme tisztében.

Az adófizetés miatt Rákóczit elhagyták nemesi hívei. Az 1708-as sárospataki országgyűlésen már kevesen jelentek meg. Itt hozták meg a jobbágykatonák örökös szabadságáról szóló törvényt — későn. Pedig hatalmas előrelépés lehetett volna, hiszen II. Rákóczi Ferenc előtt — Bocskai István kivételével — senki sem nyúlt úgy a hűbéri viszonyokhoz, hogy abból a jobbágyoknak felemelkedés, szabadság szülessék.

Rákóczi Ferenc 1711 februárjában Lengyelországba ment, hogy szövetségeseket találjon. Ott kapta a hírt, hogy május 1-jén Nagymajténynál a kuruc sereg „földbe szúrta a zászlót” — véget ért a szabadságharc.

Rákóczi soha többé nem látta viszont szeretett hazáját. A szabadságharcot lezáró szatmári béke három hét gondolkodási időt adott a fejedelemnek: ha leteszi a hűségesküt, várait kivéve valamennyi birtokát visszakapja. (Magyarország leggazdagabb főura volt!) Rákóczi azonban élesen különválasztotta az országot és a saját személyét érintő kérdéseket. Egyetlen dologhoz ragaszkodott: az Erdély fejedelme címhez. „... soha nem lehetek olyan gyöngye, hogy a rendek kívánsága ellenére, becsületesemet és esküvésemet megtagadva lemondjak és ezzel méltatlannak bizonyuljak a fejedelemségre, mely minden bizodalmát belém vetette, és szabad, törvényes választással ruházta rám méltóságomat” — írta már 1706-ban XIV. Lajos francia királynak.

Először Varsóban az orosz cárral, I. (Nagy) Péterrel, majd Franciaországban tárgyalt — eredménytelenül. 1720-ban Törökországban telepedett le, bujdosótársaival együtt. Tizenöt évet élt még idegen földön, mindig reménykedve abban, hogy egyszer viszontláthatja hazáját.

Az emigrációban, a Párizs melletti Grosbois-ban, a kamalduli szerzeteseknél írta meg *Vallomásait* latin, és *Emlékiratait* francia nyelven. Ezek a művek

XVIII. századi irodalmunk legbecsesebb írásművei közé tartoznak.

Hamvait a kassai székesegyház kriptájában őrzik, ahová 1906-ban hozták Rodostóból (ma Tekirdağ).

Rákóczi Ferenc alakja legendává vált a magyar nép emlékezetében.

Petőfi Sándor így idézte fel Rákóczi alakját:

S ha majd eljön győzedelmünk napja,
A szabadság dicső ünnepe,
Így kiált föl millióknak ajka:
Aki kezdte, az végezte be!

(Rákóczi)

A sárospataki Rákóczi-vár

ESZE TAMÁS

(1666—1708)

Esze Tamás címere (Magyar Nemzeti Múzeum)

Jaj, országunk — jószágunk
De főképen hátságunk
Mint nyomorkodunk,
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk . . .

(Ismeretlen kuruc költő verse)

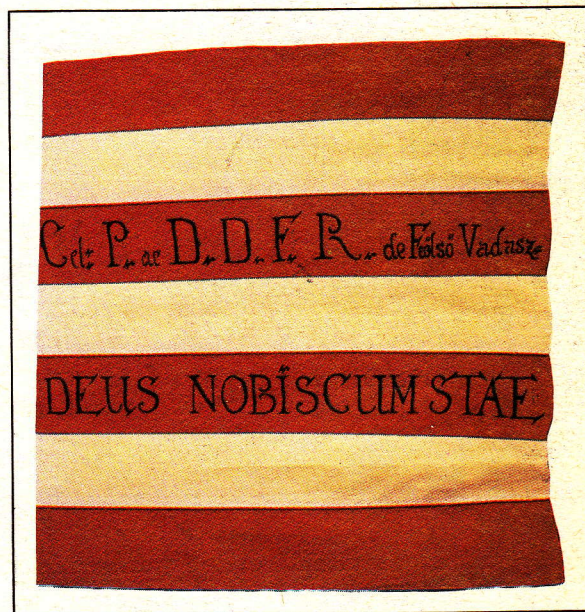
Hegyalján 1697-ben népmozgalom bontakozott ki, amelynek „vezetői valának részben Esze Tamás tarpai lakos, Rákóczinak jobbágya, ki soha katonaviselt ember nem volt, részben pedig Bereg vármegyebeli barkaszi lakos Kiss Albert, ki folytonosan a kurucok gyalogságánál vagyis a talpasoknál szolgált” — írta visszaemlékezéseiben a kortárs, Károlyi Sándor, Szatmár vármegye főispánja, Rákóczi későbbi hadvezére, majd a szabadságharcot lezáró békekötés egyik megalkotója.

Esze Tamás, a tarpai jobbágy, a bujdosó szegénylegények, kóborló katonák, szökött jobbágyok, elszegényedett kisnemesek, diákok: a „kurucok” között tanulta meg a fegyverforgatást.

A hegyaljai felkelés az országot megszálló császári csapatok és a birtokos nemesség túlkapásai, az adó-

terhek, az idegen katonák erőszakoskodásai ellen irányult. Bár a felkelést letörték, az elégedetlenséget nem tudták elfojtani.

Esze Tamás „sókereskedéssel tartotta fönnt életét. 1702-ben új sófelügyelők jövének Tiszaújlakra, az ügyet szigorúbban kezdték kezelni, — s midőn Esze Tamás egy ízben bizonyos mennyiségű sót fuvarozott, az említett felügyelők emberei őt megrohanták, s nemcsak a sót, hanem szekereit, s jószágát is elkobozták. Hiába kérte marháinak kiadatását, hiába mondotta, hogy azok között léteznek olyanok is, amelyek nem sajátjai — kérelmének mi eredménye sem lőn: miért is felbosszankodván, társaival együtt fegyveres kézzel ment ki az újlaki mezőre, barmait kiválasztotta és erőhatalommal elhajtotta, minek következtében midőn üldözőbe vétetett, jószágot s családját Debrecen tájékára vitte, s ő maga eltűnt . . .” — írta *Magam életének s azalatt történt állapotoknak emlékezetes folyási* című emlékiratában Károlyi Sándor.

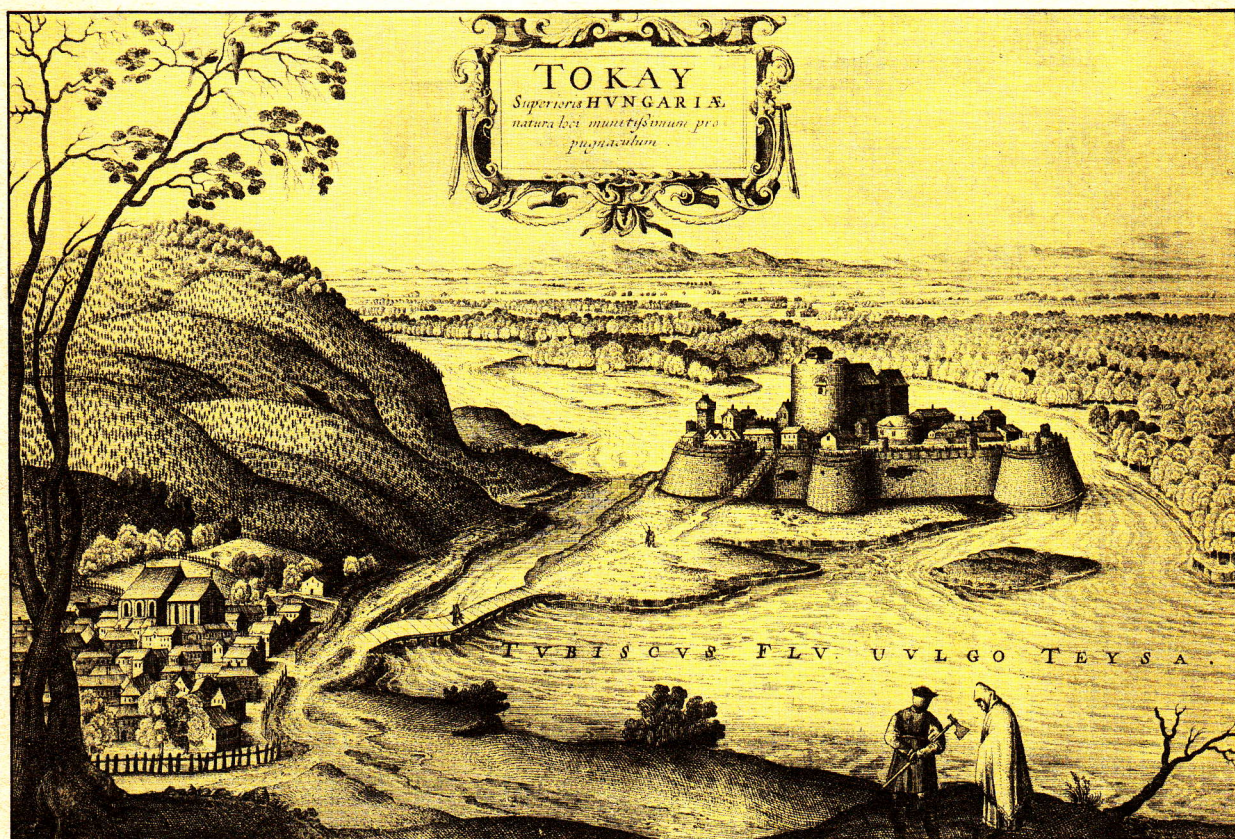
A Rákóczi-szabadságharc egyik zászlaja

Esze Tamás a borsovai erdőbe ment, a szegénylegények közé állt. 1703. április 8-án a bujkáló kurucok úgy határoztak, hogy követséget küldenek a lengyelországi Brezán várában tartózkodó II. Rákóczi Ferenchez és Bercsényi Miklóshoz, hogy ha-

Kurucok és labancok összecsapása, XVII. század
(Hadtörténeti Múzeum)

Tokaj látképe a XVII. században
(Magyar Nemzeti Múzeum)

Bercsényi Miklós arcképe (Magyar Nemzeti Múzeum)

zatérve álljanak a mozgalom élére. Rákóczi tárgyalta a felkelők küldötteivel, s Esze Tamás a fejedelem kiáltványával tért haza 1703. május elején. A brezáni *Patensben*¹ Rákóczi a kurucságot a maga hadi népének, vezetőiket saját tisztjeinek ismerte el.

Ekkor kezdték meg a mintegy 6000 főnyi bujdosó szegénylegény hadba szervezését Rákóczi zászlai alá. Esze Tamás tarpai örökös jobbágyot a fejedelem felszabadította, és ezereskapitánnyá nevezte ki. Május 20-án olvastatta fel Esze Tamás a fejedelem kiáltványát Tarpán, Váriban és Beregszászon.

Esze Tamás ezrede élén részt vett a szabadságharc jelentős ütközeteiben: a Tiszántúlon, a Duna—Tisza között, a Felvidéken, s Kassa városának megvédése is az ő nevéhez fűződik. Rákóczi 1707 áprilisában brigadérossá, három gyalogezred parancsnokává nevezte ki. Egy évre rá szülővárosát, Tarpát, hajdú-kiváltságokkal ruházta fel, és Esze Tamás családját nemesi rangra emelte. Címerképükön feltehetően a kuruc vitéz portréábrázolása látható.

Halálát véletlen szerencsétlenség okozta: összeszólalkozó kuruccsapatokat akart szétválasztani 1708 húsvétján, amikor a csetepaté közepette életét vesztette.

„Soha el nem felejtjük, s inkább emlékezetben tartjuk Esze Tamás hűségét e dolgaink kezdetében” — emlékezett meg róla II. Rákóczi Ferenc fejedelem.

Kuruc „talpasok”
(Magyar Nemzeti Múzeum)

¹ Kiáltvány.

MIKES KELEMEN

(1690—1761)

Arcképe. (Ismeretlen festő ismeretlen helyen levő művének másolata)

„De én, aki egész életemben bujdostam, és végtire 16 esztendő koromban a hazámat elhadtam, a' bizonyos, hogy a szabadságkeresés az elmémben akkor nem volt, és ha eddig tart bujdosásom, az igaz, hogy az uramhoz való vak szeretetem okozta” (*Törökországi levelek*. 85. levél, 1727.).

Így foglalta össze a 37 éves Mikes Kelemen, II. Rákóczi Ferenc főkamaraása, addigi életét.

Mikes Kelemen 1690-ben született Zágomban, Erdélyben. Apja székely nemesként részt vett a Thököly-felkelésben, ezért a Habsburgok 1690-ben kivégeztették. A fiút mostohaapja katolikus hitben nevelte, s Kolozsváron a jezsuitáknál taníttatta. Mikes Kelemen 1707-ben ismerte meg II. Rákóczi Ferencet a marosvásárhelyi fejedelmi beiktatáson. A fejedelem belső inasa lett, és attól a pillanattól kezdve élete végéig hűségesen kitartott mellette. 1711-et, a Rákóczi-szabadságharc bukását követően, lengyel-, francia- és törökországi hányattatások után 1720. április 24-én kötöttek ki a bujdosók a törökországi Rodostóban. „És mihent, ide érkezett Bercesényi Úr, mindjárt anagramát csinált a város nevéből, és e' jött ki belőlle: ostorod.”

1717-ben kezdte el írni fiktív (el nem küldött) leveleit, a *Törökországi leveleket* az „Édes néném”-nek. Mikes már májusban ezt írta: „És úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont” (37. levél, 1720.). Az ízes székely nyelvezet mellett ez a kesernyés humor és a szülőföld örökké visszatérő emlékei adják leveleinek varázsos hangulatát, s hiteles tudósítást nyújtanak a magyar emigráció életéről.

A bujdosók sorsát megpecsételte az osztrák–török béke. „A Porta nem régen csinált a császárral húsz vagy huszonnégy esztendeig való békességet; huszonnégy kőfállal rekesztették bé tehát az utunkat Erdély felé . . .” (39. levél, 1720.). Azért Mikes nem hagyta el székely humora. „Az egészségre vigyázzunk, édes néném, és úgy leszek mindenkor a kéd (nem lófejű), hanem lófő székelye” — írta ugyanabban a levélben.

II. Rákóczi Ferenc 1735. április 8-án meghalt.

Tölgyfái Zágomban

A rodostói ház

Mikes még jobban magára maradt a rajongva szeretett fejedelem halála után. Ekkor az egyik Rákóczi fiú, György kíséretében — aki a moldvai vajdához ment követségbe — Erdély közelébe jutott. „... a várossal¹ általellenben szakad a Dunában az édes Olt vize. Csak azt sem láthattam suhajtás nélkül, mert olyan édes hazából foly ki, ahonnét 31 esztendőtl fogvást vagyok kirekesztve” (142. levél, 1738.). Ekkor látta utoljára „Erdély köpönyegeit”, az erdélyi havasokat.

Még egyszer felcsillan a remény a visszatérésre. 1740-ben meghalt III. Károly király. Mikes kegyelmet remélt, de Mária Teréziától rideg válasz érkezett: „ex Turcia nulla redemptio”².

Emlékkő Mikes Kelemen zágoni szülőházának helyén

TÖRÖK ORSZÁCI LEVELEK,

mellyekben

A II^{dik} RÁKÓTZI FERENTZ

Fejedelemmel Bujdosó Magyarok' Története

más egyéb emlékezeses dolgokkal együzt
barátságosan eládatnak.

1734

MIKES KELEMEN

Az emlézett Fejedelemmel néhai Kánsarálfa.

Atoll pedig

Az eredetképpen való Magyar Kézírtakból
kiadta

KULTSÁR ISTVAN

Az Ékesfőháznak Tanítója.

SZOMBATHELYEN,

Nyomatatta SISS ANTAL JÓSEF.

1 7 9 4.

A Törökországi levelek címoldala

Utolsó, 207. levelét 1758. december 20-án írta Mikes Kelemen: „Az első levelemet, amidőn a né-
némnek írtam, huszonhét esztendő voltam, eztet
pedig hatvankilencedikbe írom; ebből kiveszek 17
esztendőt, a többi haszontalan bujdosásba töltöt-
tem. A haszontalant nem kellett volna mondanom,
mert az Isten rendelésiben nincsen haszontalanság,
mert ő mindent a maga dicsőségire rendel.”

Három évet élt még Mikes Kelemen Rodostóban,
de már boldogabban, mert engedélyt kapott, hogy
erdélyi rokonaival levelezzen, s végre valóságos sze-
mélyekhez küldhette leveleit — és várhatta a választ.

Hetvenegy évet élt, ebből ötvennégyet hazájától
távol. 1761. október 2-án halt meg pestisben. Sírja
ismeretlen helyen van.

Születésének századik évfordulóján, 1790-ben ke-
rültek levelei a későbbi kiadóhoz, Kultsár István-
hoz. Először 1794-ben adták ki a *Törökországi leve-
leket*, azóta olvashatjuk a magyar rokokó próza e
kiemelkedő alkotásait.

¹ Nikápoly.

² Törökországból nincs visszatérés.

MÁNYOKI ÁDÁM

(1673—1757)

Önarckép, 1700—1702 körül (Magyar Nemzeti Galéria)

II. Rákóczi Ferenc legismertebb portréját a fejedelem udvari festője, Mányoki Ádám készítette el 1712-ben. E portrén is megmutatkoznak alkotójának művészi kvalitásai: ragyogó mesterségbeli tudása, remek szín- és tónusérzéke, kiváló kompozíciós készsége és jellemábrázoló ereje. Fiatalkori önarcképéről egy öntudatos, racionális, tapasztalt, kétkedő, de egyszersmind érzékeny és szellemes művész tekint ránk.

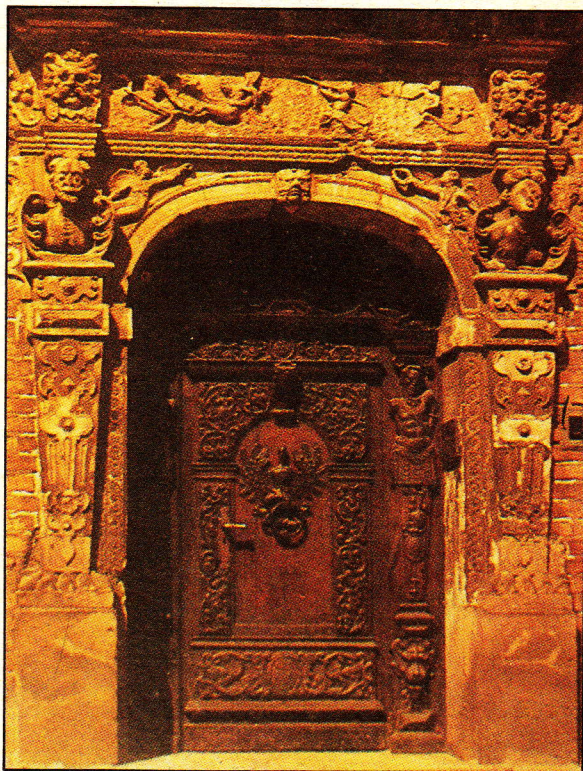
A festő életútja igencsak változatos volt. Szokolyán született 1673-ban. Kisnemesi származású apja református lelkész volt. Az ellenreformáció fellángolása idején családjával a Dunántúlra, Győrbe költözött. A nehéz körülmények között élő családon Doelfer János Antal hadbíró tábornok úgy segített, hogy a 7 éves Ádámot örökbe fogadta és taníttatta. Magával vitte Zellébe, és a fiú korán megmutatkozó rajzkészségét Hamburgban és Hannoverben fejlesztette tovább. Mányoki kiforrott művészként érke-

zett Berlinbe, a porosz királyi udvarba. Felismerve a kor divatigényeit, portrékat festett a kor illusztris személyiségeiről. A Berlinben tartózkodó Hesseni Sarolta Amália hercegnő, II. Rákóczi Ferenc felesége, meghívta a sikeres portréfestőt, hogy lépjen férje, az erdélyi fejedelem szolgálatába.

Mányoki Ádám Magyarországra jött, és mintegy 2 évig élt a fejedelem környezetében. E korszakból sajnos, viszonylag kevés műve maradt fenn. II. Rákóczi Ferenc azonban nem csak művészi szolgálatait vette igénybe, diplomáciai küldetéseket is bízott rá. 1709-ben Hollandiában járt a fejedelem megbízásából. Itt művészeti tanulmányokat folytatott, s miközben elsajátította a rézmetszés mesterségbeli fogásait, a fejedelem megbízatásait is intézte. Majd Rákóczi ajánlásával Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király udvarába ment, Drezdába.

A szabadságharc leverése után követte Rákóczit Lengyelországba. Ekkor festette meg, Gdańskban, legismertebb portréját a fejedelemről. A sötét háttérből ünnepélyes pompával emelkedik ki Rákóczi

A gdański városháza kapuja,
XVII. század

Mányoki Ádám : *Podmaniczky János* képmása (Szépművészeti Múzeum)

Mányoki Ádám: *II. Rákóczi Ferenc* portréja
(Magyar Nemzeti Galéria)

Győr látképe a XVII. században
(Magyar Nemzeti Múzeum)

mellképe. Az arc erőt és intelligenciát sugároz, a ruha mélyvörös színárnyalata ellentétben áll az arc világos foltjával, a barokkos kontraszthatás is érvényesül. A fejedelmi öltözéken ott aranylik az aranygyapjas rendjel.

Mányoki Ádám egy ideig Varsóban dolgozott, majd visszatért a szász fejedelmi udvarhoz Drezdába, később Berlinbe költözött. Ekkor már a korszak egyik legnépszerűbb portréfestőjeként tartották számon. Varsóban, Drezdában majd Berlinben az udvar híres személyiségeinek és ünnepekt szépségeinek portréit festette meg.

Ezerhatszázhuszonnégyben ismét visszatért Magyarországra, s itt-tartózkodása alatt készítette el több magyar főúr, közöttük Podmaniczky János és Ráday Pál arcképét is. Szándékai ellenére, nem sikerült megtelepednie Magyarországon, mert a körülmények nem kedveztek a művészi alkotásoknak. Visszatért egykori sikereinek színhelyére, Berlinbe, majd ismét Drezdába. Itt halt meg 1757-ben.

Kora jelentős magyar származású festői közül ő volt az egyetlen, aki művészetével is kötődött hazájához.

Berlin látképe a XVII. század végén

Hátsó borítón:
Az ún. Thököly-csemlaló

Reflektor Kiadó · 1987
A kiadásért felel Patainé Tamás Mária
87-0949 - Révai Nyomda, Budapest — F. v.: Horváth Józsefné dr.
Szerkesztette: Nagy Mézes Rita
Műszaki vezető: Sebestyén Gyula
Műszaki szerkesztő: Sáfrány Annamária
ISBN 963 209 006 3 összkiadás
ISBN 963 209 014 4
Cikkszám: 11 333

LORÁNTFFY ZSUZSANNA
ZRÍNYI MIKLÓS
APÁCZAI CSERE JÁNOS
MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS
THÖKÖLY IMRE
ZRÍNYI ILONA
II. RÁKÓCZI FERENC
ESZE TAMÁS
MIKES KELEMEN
MÁNYOKI ÁDÁM